

Посилання

1. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 1920-30-ті роки / В.М. Даниленко, Г.В. Касьянов, С.В. Кульчицький. – К.: Либідь, 1992. – 344 с.
2. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки / В.В. Липинський. – Донецьк: Рекламно-видавнича агенція при Донецькому державному технічному університеті, 2000. – 247 с.
3. Шкварчук В.М. На казарменому становищі (Нариси з історії Чернігівщини довоєнних років) / В.М. Шкварчук. Чернігів, 2002. – 226 с.
4. Зозуля С.Ю. Ніжинська каденція глухівчанина Якова Колубовського / Сергій Юрійович Зозуля // Матеріали сьомої науково-практичної конференції Сіверщина в історії України [Збірник наукових праць]. – Суми: Виданичий будинок «Еллада», 2008. – С. 177-182.
5. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г.В. Самойленко, О.Г. Самойленко. – Ніжин: НДУ ім. Гоголя, ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 420 с.
6. Заїка О.Я. Ян Ступка в житті музичного Глухова. Історико-культурна спадщина Глухівщини / Олена Яківна Заїка // Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 1000-літтю м. Глухова. – Глухів, 1992. – С. 106-108.
7. Заремський М.Й. Історіософія Я.М. Колубовського та її вплив на дослідження філософського процесу в Росії / Мечислав Йосипович Заремський // Матеріали четвертої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2001. – С.63-67.
8. Розпочалась чистка парторганізації педінституту // Колективіст Глухівщини. – 1934. – 18 червня. – № 114.
9. Овчаренко Ф.Д. Спогади / Федір Дмитрович Овчаренко / – К., 2000. – 230 с.
10. Рудько М.П. З історії вищої школи на Україні у перші роки Радянської влади (1917 – 1920 рр.) // Історичний збірник КДУ. – 1956. – № 7. – С.5-18.
11. Результати чистки // Колективіст Глухівщини. – 1934. – № 163.
12. Висновки комісії чистки партії – бойова програма роботи парторганізації педінституту // Колективіст Глухівщини, 1934. – № 123.
13. Професори з чужого табору // Колективіст Глухівщини. – 1934. – 21 червня. – № 116.
14. Чистка педінституту // Колективіст Глухівщини. – 1934. – 22 червня. – № 117.
15. Закінчилась чистка парторганізації педінституту // Колективіст Глухівщини – 1934. – № 123.
16. Глухівський педінститут не підготовлений до навчального року // Колективіст Глухівщини. – 1934. – № 159.
17. Боротися за покращення роботи педінституту // Колективіст Глухівщини, 1934. – № 181.
18. Державний архів Сумської області (ДАСО) – Ф. Р-2322. Глухівська інспектура народної освіти виконавчих комітетів окружних рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів 155 од.зб., 1921-1930 рр. – Оп. 2. – Спр. 84. Матеріали по відкриттю підготовчих курсів (профтісячі) при ОКРІНО для підготовки робітників, батраків і бідніших селян до вузів. 1929-1931 рр. – 170 арк.
19. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО) – Ф. Р-608. Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т.Г.Шевченка. 5966 од.зб., 1913-1941 рр. – Оп. 1. – Спр. 582. Протоколи засідань загальних зборів колективу наукових робітників Чернігівського інституту соціального виховання. 1931 р. – 102 арк.
20. Там само. – Спр. 5314. Протоколи засідань Методичної комісії ЧІСВ. 1932 р. – 128 арк.
21. Там само. – Спр. 896. Протоколи засідань кафедр ЧІСВ 1932-1933 рр. – 306 арк.

22. Райфман І. Готувати висококваліфікованих педагогів для радянських шкіл / І. Райфман // Більшовик. – 14 квітня 1934 р.

23. Шкварчук В. Небезпечна посада (За матеріалами справи № 34895 секретно-політичного відділу УДБ ЧОУ НКВС. Фонд зберігання П-6209) / В. Шкварчук // Сіверянський літопис. – 1999. – № 2 – С. 56-52.

24. Плесковес К. Буржуазні переродженці орудували в Ніжинському педінституті / К. Плесковес // Більшовик. – 22 червня 1934 р.

25. Плесковес К. Мляво перебудовується парторганізація Ніжинського педінституту / К. Плесковес // Більшовик. – 23 червня 1934 р.

26. Плесковес К. Справжнє обличчя буржуазного націоналіста / К. Плесковес // Більшовик. – 28 червня 1934 р.

27. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО України) – Ф. 166. Міністерство народної освіти України Київ. 17 оп., 40936 од.зб., 1917-1988 рр. – Оп. 10. – Спр. 819. Матеріали про стан та роботу Ніжинського інституту соціального виховання (звіт, відомості, висновки, листування, список виключених з інституту) 1931-1933 рр. – 238 арк.

Мошик І.В. Политические репрессии преподавательского состава вузов Черниговщины в 30-е годы XX в.

В статье рассматривается вопрос деятельности преподавательского состава вузов Черниговщины в условиях тоталитарного режима в 30-е годы XX в.

Ключевые слова: профессорско-преподавательский состав, вуз, партийные чистки, украинская интеллигенция

Moshik I.V. Political repression of teaching staff of Chernihiv higher establishments in the 30th years of XX century

In this article the question of teaching staff of Chernihiv higher establishments is examined in forming of Ukrainian intelligentsia in the conditions of activity of the totalitarian regime in the 30th years of XX century.

Key words: teaching staff, higher school, establishment, repression, Ukrainian intelligentsia.

10.03.2011 p.

УДК 94(477): 338.43.02] «1941/1943»

С.І. Власенко

**АГРАРНА ПОЛІТИКА
НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ
НА ТЕРИТОРІЇ СУМСЬКОЇ ТА
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ (1941-1943 РР.)**

У статті досліджується політика окупаційних властей в аграрному секторі на території Сумської та Чернігівської областей. На основі архівних матеріалів висвітлюються методи господарювання німців у сільському господарстві регіону.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, вермахт, окупаційний режим, військова зона України, сільське господарство, аграрна політика.

Велика Вітчизняна війна 1941-1945 рр., маючи ґрунтовну історіографічну базу дослідження, продовжує залишатися однією із неподписаних сторінок історії України. Серед тем, що потребують

глибокого вивчення, є аграрна політика німецької окупаційної влади на території України. Адже, як відомо, нацисти, будучи впевненими у тому, що українські землі мають стати «житницею» для Німеччини і окупованої нею « нової Європи », одне з головних місць відводили аграрному сектору економіки України.

Приємно відмітити, що в сучасній історіографії спостерігається зосередження наукового потенціалу на розкритті складних і суперечливих процесів Великої Вітчизняної війни, в тому числі й особливостей життя українського народу: економічного, соціального, культурного тощо. Не менш важливим є прагнення науковців розкрити характерні риси окремих аспектів нацистського окупаційного режиму в регіональному розрізі. Так, якщо аграрна політика німців у рейхскомісаріаті «Україна» отримала більш повне висвітлення у вітчизняній історіографії, то області, які входили до так званої військової зони України (Сумська, Чернігівська, Харківська, Луганська і Донецька) тільки почали досліджуватися [1].

Метою даної роботи є висвітлення аграрної політики окупаційної влади на території Сумської та Чернігівської областей протягом 1941-1943 рр. Географічні межі дослідження обумовлені тим, що дані області, згідно із планами територіального поділу захоплених східних регіонів, розробленими Міністерством зі справ окупованих східних областей Німеччини й розкритими А. Розенбергом у виступі перед вищим нацистським керівництвом 20 червня 1941 р., мали скласти переважну частку так званого генерал-комісаріату «Чернігів», який передбачалося включити до складу рейхскомісаріату «Україна» [2, 307-308]. Проте, протягом усього періоду окупації Сумщина і Чернігівщина перебували під командування вермахту – входили до військової зони управління.

Питання функціонування сільськогосподарського сектору на території цих областей належало до компетенції розгалуженої системи німецьких органів влади: господарська інспекція «Дон-Донець», що розміщувалася у м. Сталіно; їй підпорядковувалися господарські команди, які діяли у Сумах на чолі з капітаном Бюрінгом (мала філії в Глухові, Конотопі, Ромнах і Шостці) та в Чернігові, очолювана підполковником Ріке (філії в Сновську і Прилуках); вони, в свою чергу, спиралися на обласні сільськогосподарські комендатури, яким підпорядковувалися сільськогосподарські керівники в округах та районах [3]. У середині 1942 р. було створено ще одну ланку німецької господарської адміністрації – опорні пункти («штуцпункти»), у відомстві яких перебувало від 7 до 15 громадських господарств [4].

Зважаючи на значні масштаби захопленої території, у своїй діяльності німецькі органи влади

спиралися на українську допоміжну господарську адміністрацію – обласні, окружні (повітові) та районні земельні управи (бюро). Крім того, з метою встановлення безпосереднього контролю за всіма сільськогосподарськими підприємствами, райони поділялися на окремі дільниці – «агрозоветдільниці» на чолі з агрономом-інспектором. Він вів контроль за роботою керівників, агрономів, бригадирів громадських господарств, державних маєтків, приміських господарств.

З перших днів окупації перед німецькою владою постало питання налагодження функціонування аграрного сектору та ефективного використання його трудових ресурсів для збору врожаю і проведення осінньої посівної кампанії. З цією метою було оголошено відновлення існуючої колективної системи праці, принаймні, до закінчення господарського року.

Керівництво колгоспами брали в свої руки, при наявності, колишні голови, щоправда, лише в тому випадку, якщо їхні кандидатури влаштовували окупаційну владу. Частіш за все місце голови колгоспу займав ставленик німців, основною вимогою до якого було беззаперечне виконання розпоряджень окупаційних господарських органів управління.

Відновили свою діяльність і радгоспи, які були оголошені «власністю німецької держави» [5]. Розглядаючи їх, з одного боку, як державні резервні земельні фонди, а з іншого, як великі сільськогосподарські підприємства високої аграрної культури, німецьке керівництво поклало на радгоспи значні сподівання, відводячи їм місце «основних землевиробників для Німеччини і для ... залежних від Німеччини народів» [6, 345]. Керівництво відновленими радгоспами здійснювалося як по німецькій лінії – комендантами, так і по українській – директорами радгоспів, при цьому останні призначалися німецькими господарськими органами і були у повному їхньому підпорядкуванні.

Організація виробництва, методів господарювання, система оплати праці у колгоспах і радгоспах залишалися такими, як і за радянських часів.

Технічне забезпечення колгоспів і радгоспів перебувало у компетенції МТС, яким підпорядковувався весь машино-тракторний парк сільськогосподарства. МТС продовжували існувати як госпрозрахункові підприємства і обслуговували колгоспи та радгоспи на договірних засадах. Їх очолювали директори, кандидатури яких затверджувалися німецькими обласними сільськогосподарськими керівниками. Крім основного завдання, на МТС і МТМ покладалося проведення робіт з ремонту наявної у них сільськогосподарської техніки та виготовлення інвентарю. При майстернях діяли кузні та слюсарні, де виготовляли, здебільшого, плуги та борони.

Відновлювали свою діяльність і сільськогосподарські кооперативи, основне завдання яких полягало у вирішенні питань зі збуту продукції та постачання знарядь праці колгоспам. Так, уже в листопаді 1941 р. районна спілка кооператорів Чернігівської області створила мережу із 42 кооперативів, з яких на той час було зареєстровано 24, а в січні 1942 р. вона порушила клопотання перед районним земельним відділом про передачу в оренду сільським кооперативам садів [7].

На відновлені сільськогосподарські організації покладалося завдання швидкими темпами здійснити збір врожаю та провести посівну кампанію. Детальні вказівки, що безпосередньо регулювали хід сільськогосподарських робіт, містилися у низці інструкцій, наказів та розпоряджень, виданих господарськими організаціями та установами. В колгоспах та радгоспах були мобілізовані всі наявні сили, до збиральних робіт залучалося все працездатне населення віком від 14 років [8]. Проте, нестача техніки та паливо-мастильних матеріалів змушувала використовувати в основному живу силу, якої також катастрофічно не вистачало.

Німецьке господарське керівництво неодноразово зверталося до населення із закликом прискорити збиральну кампанію. Так, на початку грудня 1941 р. Сумське обласне земельне бюро постановило закінчити молотьбу до 1 лютого 1942 р. [9]. Але, не дивлячись на всі заходи, молотьба велася дуже повільно, аж до кінця лютого, а в деяких районах і до квітня 1942 р. Наприклад, у Хотінському, Миропільському, Дубов'язівському та інших районах Сумської області на 15 січня 1942 р. залишалося змолотити 50-70 % зернових культур [10]. На Чернігівщині на середину січня 1942 р. залишалося незмолоченими 30 % зернових [11]. Проте, молотьба затяглася аж до весни, зокрема, на 10 березня в Яблунівському районі не було змолочено урожай з 15 % загальної площі зернових, у Срібнянському – 10,9 %, у Варвинському – 10,7 %, у Прилуцькому – 6,2 % [12]. На початку квітня в селі Жовтневому Мало-Дівицького району залишалися незмолоченими 250 кіп хліба [13].

Одночасно з ходом збиральної кампанії восени 1941 р. проводилися посівні роботи. Плани посівів на 1941/42 господарський рік були детально і задалегідь розроблені німецькою військово-господарською адміністрацією. Наприклад, по Ямпільському району Сумської області передбачалося засіяти 168 га озимої пшениці, 832 га ярої пшениці, 2 080 га ячменю, 832 га вівса, 2 080 га гречки, 3 328 га проса, 416 га кукурудзи, 1 664 га соняшника, 1 500 га цукрового буряка, 2 080 га конопель, 832 га картоплі тощо [14].

Проте, у зв'язку з нестачею тяглової сили, реманенту, робочих рук, пального, а також із пізнім початком посівної кампанії, перебоями через

збиральні роботи, ранньою зимою, великих успіхів у реалізації розроблених німцями посівних планів у регіоні досягнуто не було. Так, по колгоспах Сумського повіту озимими зерновими засіяли лише 4 975 га, що становило 36,6 % від запланованих 13 590 га; зорали ж на зяб – лише 1,2 %. Решту передбачалося зорати в найкоротші терміни навесні – 19 721 га звичайною та 6 700 га глибокою оранкою [15]. Подібна ситуація склалася і в Чернігівській області, де, за повідомленнями 197-ї німецької польової комендатури, плани посівів озимих не вдалося виконати повністю, що призвело до «значного збільшення площ весняних посівів» [16].

Напередодні весняної посівної кампанії, 15 лютого 1942 р., німецьке командування оприлюднило закон «Про новий аграрний порядок», який визначив подальший напрямок аграрної політики німців на Сході. Суть аграрної реформи полягала у поступовому (в три етапи) переході від колективних форм господарювання (колгоспи – громадські господарства – хліборобські спілки) до індивідуального приватного землеволодіння – відруби і хутори.

Процес реформування проходив дуже повільно, а створені нові форми господарювання – громадські господарства та хліборобські спілки – продовжували носити колективний характер. Так, за даними Міністерства з питань окупованих східних областей, у 1942 р. в Сумській області діяло 1 612 громадських господарств, а в Чернігівській – 1 906. Хліборобських спілок до 1 грудня 1942 р. у Сумській області було створено 136, що складало 8,4 % від загальної кількості громадських господарств, а в Чернігівській – 244 (12,8 %) [17]. Щоправда, ці цифри не є точними і часто не знаходять підтвердження у показниках з регіонів, оскільки деякі господарства лише формально проголошувалися хліборобськими спілками. До того ж, місцеві органи управління з різних причин, починаючи від пропагандистських цілей і бажання вислужитися перед окупаційною владою, та закінчуючи страхом за власне життя, часто завищували реальні цифри.

У 1943 р. створення хліборобських спілок продовжувалося. Наприклад, у Лотомув Козелецькому, Ріпкинському, Тупичівському та Чернігівському районах було створено 42 хліборобські спілки; у Ніжинському районі станом на 11 квітня діяло 24 хліборобські спілки та 48 громадських господарств; у Чернігівському – на 4 серпня річний план зі створення хліборобських спілок був виконаний на 83,3 % (із 24 запланованих було створено 20 хліборобських спілок) [18]. У Сумському районі до кінця року планувалося створити 11 хліборобських спілок (на 14 липня 1943 р. їх було лише 4 – три Підліснівських і Шпилівська); у Глухівському – на 30 серпня існувало 5 хліборобських спілок та 35 громадських господарств [19].

Формування системи одноосібного землеко-

ристування фактично не розпочалося. Щоправда, існують дані, наприклад по Чернігівській області, про обіцянки німецької влади створити в кожному районі від 5 до 10 селянських одноосібних господарств (хуторів та відрубів) [20]. Проте, про реалізацію цих задумів не повідомляється.

Тим не менше, аграрний сектор краю приніс прибутки. Сільськогосподарська продукція, яку німці отримували від громадських господарств, хліборобських спілок і державних маєтків, а також від селян у вигляді численних податків, йшла на забезпечення вермахту та цивільного населення Німеччини.

Щоправда, досягти високого рівня продуктивності сільськогосподарського виробництва німецькій владі так і не вдалося. Однією з причин цього було низьке технічне забезпечення аграрної сфери та недостатня кількість тягової сили. Німецьке керівництво намагалося покращити цю ситуацію, організовуючи ремонт пошкодженої техніки на базі МТМ і МТС. Але через відсутність запасних частин, зруйнованість ремонтних майстерень і недостачу технічного персоналу, великих успіхів у цій справі окупанти не досягли. Робилися спроби і по налагодженню самостійного виробництва сільськогосподарського інвентаря та запасних частин до нього. Так, на прилуцькому механічному заводі Чернігівської області у другій половині березня 1942 р. було виготовлено 205, а в квітні – 500 плугів [21].

Вдавалися окупанти і до завезення сільськогосподарської техніки з рейху. Наприклад, напередодні жнив 1942 р. до Конотопської бази сільськогосподарського постачання Сумської області надійшло 30 самоскидок заводу «Дерінг», 240 плугів та 270 культиваторів заводу «Сакка» [22]. Поставками сільськогосподарської техніки німці прагнули поновити існуючий парк і створити умови для максимального обробитку землі. Та всі ці заходи не змогли покращити становище, і в сільському господарстві й надалі катастрофічно не вистачало тягової сили. Вирішити означену проблему окупаційна влада намагалася шляхом залучення на польові роботи як громадської, так і власної селянської худоби (коней, волів, корів). Так, згідно з розпорядженням господарської інспекції групи армій «Південь» від 1 вересня 1942 р., селянські корови мали виробити 50 п'ятигодинних робочих днів на рік [23].

Та, не дивлячись на всі заходи німецьких органів управління, сільськогосподарське виробництво окупованих областей було не достатньо прибутковим і аграрний сектор перебував на низькому рівні, хоча повідомлення представників німецької влади, передусім місцевих чиновників, свідчили зовсім про інше. Наприклад, у циркулярі № 96 по Куликівській райуправі Чернігівської області від 5 липня 1943 р. зазначалося, що посівні

площі, засіяні в поточному році, перевищували довоєнний рівень. Також передбачалося зібрати «надзвичайно хороший» урожай зернових [24].

Але реальні цифри не збігалися із задекларованими – загалом посівні площі та врожайність сільськогосподарських культур у державних та громадських господарствах значно знизилися. Зокрема, згідно з даними Народного комісаріату землеробства УРСР, у звільнених на осінь 1943 р. областях площа посівів озимих та ярих колосових культур скоротилася, приблизно, на 55 % в порівнянні з довоєнними показниками [25]. Досить відчутними були втрати посівних площ у результаті незадовільного проведення осінньої посівної кампанії 1942 р.: із 190 тис. га озимих культур до збирання в 1943 р. фактично збереглося близько 126 тис. га, що становило 66,3 % від засіяного [26]. Наприклад, посівні площі такої досить популярної до війни в регіоні культури, як цукровий буряк, у Чернігівській області скоротилися на 44,4% і займали 11 500 га, а в Сумській – на 14,9 % і охоплювали 11 537 га [27]. Суттєві скорочення спостерігалися і по інших сільськогосподарських культурах.

Різно скоротилося і технічне забезпечення аграрного сектору економіки областей. За роки окупації Чернігівської області німці знищили, пошкодили чи вивезли до Німеччини 32 трактори, 1 647 сінокосарок, 2 127 молотарок, 7 327 сортувальних машин, 41 633 плуга, 28 131 борону, 1 806 двигунів, 58 локомотивів, 49 дизелів, 207 електромоторів, 68 613 возів та 150,7 тис. одиниць іншого сільськогосподарського інвентаря та машин [28]. Технічний парк МТС Сумщини скоротився на 2 575 тракторів, 815 комбайнів, 182 автомашини, 164 двигуни, 1 824 плуга, 652 молотарки, 827 різноманітних сівалок і багато інших сільськогосподарських машин та реманенту; колгоспи втратили 424 автомашини, 325 локомотивів та двигунів, 25 847 плугів, 4 798 сівалок, 3 831 жатку, 1 581 молотарку та ін. [29].

Не кращим було становище й у тваринництві, динаміку скорочення якого в період німецької окупації можна простежити на прикладі Чернігівщини. Так, у 1941 р. поголів'я великої рогатої худоби області зменшилося до 428,9 тис. голів або на 18,6 % у порівнянні з довоєнною кількістю, коней – до 178,7 тис. (на 30,7 %), свиней – до 324,6 тис. (36,9 %), овець – до 110,5 тис. (53,8 %); за 1942 р. кількість великої рогатої худоби зменшилася до 398,8 тис. голів або на 7,1 %, коней – до 160,5 тис. (на 10,2 %), свиней – до 202,7 тис. (37,5 %), овець – до 96,7 тис. (12,5 %); у 1943 р. – великої рогатої худоби – до 353,3 тис. голів або на 11,4 %, коней – до 93,7 тис. (на 41,6 %), свиней – до 141,9 тис. (30 %), овець – до 50,9 тис. (47,4 %) [30]. Загалом же після «господарювання» німців на території України залишилося 43 % довоєнної

кількості великої рогатої худоби, 30 % коней, 26 % овець та кіз, 11 % свиней [31, 178].

Потужного удару окупантами було завдано й селянам. Так, у населення Чернігівщини було відібрано 176 805 ц зерна, 484 420 ц картоплі та овочів, 22 118 ц борошна та багато іншої продукції; у селян Сумщини було конфісковано 623,6 тис. ц зерна і борошна, більше 465 тис. ц картоплі й овочів та ін. [32].

Загалом же, за офіційними даними, втрати Сумської області обраховувалися в 10 342 млн. крб., Чернігівської – 13 002 млн. крб. [33].

Таким чином, аграрна політика німців на території Сумщини і Чернігівщини мала експлуататорський та грабіжницький характер. Поєднуючи, з одного боку, загравання з місцевим селянством шляхом ліквідації колективних господарств і надання селянам землі у приватну власність, а, з іншого, податковий тиск та жорсткий терор, окупанти намагалися максимально використати сільськогосподарський потенціал захоплених областей. Фактично вони перетворилися на постачальника сільськогосподарської продукції для Третього рейху. А двохрічне «господарювання» німців призвело до скорочення посівних площ, цілковитої руйнації аграрного сектору та зубожіння селян.

Посилання

1. Власенко С.І. Аграрна політика німецьких властей у військовій зоні України на початковому етапі окупації (вересень 1941 – лютий 1942 рр.) // Історичний журнал. – 2004. – № 6-7. – С. 65-70; Власенко С.І. Стан сільського господарства на території військової зони України в роки німецько-фашистської окупації (на матеріалах Сумської області) // Сумська старовина. – 2004. – № 13-14. – С. 242-247; Корогод Б.Л., Корогод Г.І., Логвиненко М.І. Сумська область у роки Великої Вітчизняної війни. – Суми, 2003; Нестеренко В.А. Аграрні перетворення окупаційних властей у військовій зоні України, 1941-1943 рр. // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей. – К., 2004. – Вип. 8. – Част. 1. – С. 279-298.
2. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. 1941-1945. Документы и материалы в 3-х т. – Т. 1. – К., 1985.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 461, арк. 80-82.
4. Державний архів Сумської області (далі – ДАСО), ф. Р-1947, оп. 1, спр. 2, арк. 33.
5. Земля селянам. Як розв'язують земельну справу в Україні // Нова доба. – Берлін. – 1941. – 7 вересня.
6. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах. Зб. нім. архівних матеріалів. – Т. 1. – Львів, 1997.
7. Районна спілка кооперативів... // Українське Полісся. – Чернігів. – 1941. – 19 листопада; Подбати про городину й сади // Українське Полісся. – Чернігів. – 1942. – 16 січня.
8. ДАСО, ф. Р-2171, оп. 1, спр. 3, арк. 33.
9. Там само, ф. Р-1947, оп. 1, спр. 2, арк. 1.
10. Там само, спр. 1, арк. 3.
11. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 156, арк. 80.
12. У 6-ти районах нашого повіту... // Вісті Прилуччини. – Прилуки. – 1942. – 18 березня.
13. Мало-Дівицький район // Вісті Прилуччини. – Прилуки. – 1942. – 3 квітня.
14. ДАСО, ф. Р-2171, оп. 1, спр. 3, арк. 104.
15. Там само, ф. Р-1860, оп. 1, спр. 10, арк. 132.
16. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 156, арк. 79.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 166, оп. 3, спр. 144, арк. 58.
18. Нові хліборобські спілки на Чернігівщині // Чернігівський кур'єр. – Чернігів. – 1943. – 14 лютого; В Ніжинському районі... // Ніжинські вісті. – 1943. – 11 квітня; По Чернігову й області // Український кур'єр. – Чернігів. – 1943. – 4 серпня.
19. По Сумському району // Сумський вісник. – Суми. – 1943. – 14 липня; Лаута С. П. Колгоспне селянство Радянської України у роки Великої Вітчизняної війни. – К., 1965. – С. 146.
20. За новішими розпорядженнями... // Нові дні. – Сновськ. – 1943. – 20 березня.
21. Прилуцький механзагод... // Вісті Прилуччини. – Прилуки. – 1942. – 3 травня.
22. Нові сільськогосподарські машини в Конотопі // Визволення. – Конотоп. – 1942. – 9 серпня.
23. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р-2350, оп. 1, спр. 20, арк. 48.
24. ДАЧО, ф. Р-1429, оп. 1, спр. 23, арк. 13.
25. ЦДАВО України, ф. 337, оп. 21, т. 1, спр. 22, арк. 4.
26. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 30, спр. 32, арк. 126.
27. Там само, спр. 35, арк. 1.
28. ДАЧО, ф. Р-3013, оп. 1, спр. 100, арк. 9.
29. ДАСО, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 101, арк. 12.
30. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 30, спр. 164, арк. 19.
31. Лаута С. П. Згадана праця.
32. ДАЧО, ф. Р-3013, оп. 1, спр. 100, арк. 9; ДАСО, ф. Р-2191, оп. 1, спр. 101, арк. 15.
33. ЦДАВО України, ф. 4620, оп. 3, спр. 344, арк. 3.

Власенко С.І. Аграрная политика германской оккупационной власти на территории Сумской и Черниговской областей (1941-1943 гг.)

В статье исследуется политика оккупационных властей в аграрной сфере на территории Сумской и Черниговской областей. На базе архивных материалов отражаются методы хозяйствования немцев в сельском хозяйстве региона.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, вермахт, оккупационный режим, военная зона Украины, сельское хозяйство, аграрная политика.

Vlasenko S.I. The agrarian policy of the German occupational authority on the territory of the Sumy and Chernihiv regions (1941-1943)

The problem of German occupation authorities' policy in the agricultural sphere on the territories of the Sumy and Chernihiv regions is researched in this article. The Germans' methods of managing in the agriculture of the region are reflected in the article using the archives materials and other sources.

Key words: the Great Patriotic War, the *Vermacht*, the occupational regime, Ukraine's military zone, agriculture, policy in the agricultural sphere.

01.04.2011 р.